

Keelekasutusest Eesti kõrghariduses

Virve-Anneli Vihman

Tartu ülikooli lektor ja vanemteadur

Kõrghariduse keelepoliitika

Keelepoliitika kipub olema sageli emotsionaalne teema, kuid selleks, et õigeid otsuseid teha, on vaja põhjalikke andmeid ja kainet arutelu. Uue eesti keele arengukava koostamise eel on olnud põhjust kriitiliselt analüüsida keelekasutusvaldkondi. Hiljutine Eesti keelenõukogu esimees professor Birute Klaas-Lang on kirjutanud: „Kui mõtiskleda selle üle, mis võiks olla Eesti vabariigi esimese saja aasta suurimaid saavutusi, siis selleks on kindlasti emakeelse kõrghariduse väljaarendamine.” Ühelt poolt vaadates on kõrgharidus üks paljudest valdkondadest, kus keelt on teadlikult arendatud ja keele küsimuse üle on vaieldud. Teisalt on aga just emakeelsel kõrgharidusel eesti keele hoidmisel ja tänapäevase riigi arendamisel eriline roll (nii sümboolne kui ka praktiline). Sümboolne roll seetõttu, et kõrghariduse keel(t)ekasutust võib vaadata kui valitsevate keelepoliitiliste suundumuste näitajat. Kuigi Eesti kõrghariduse alguseks saab lugeda 17. sajandi, on eestikeelne kõrgharidus siiski vaid saja-aastane, seega ühevanune Eesti vabariigiga. Algul ladinakeelses Tartu ülikoolis on olnud vähemalt neli eri õppekeele perioodi: ladina, saksa, vene ja eesti. Viimase, eestikeelse kõrghariduse sajandi vältel on aga ligi pool ajast õppetööd osaliselt läbi viidud ka vene keeles. Praegu jagab eestikeelne kõrgharidus õppekeele staatust põhiliselt inglise keelega. Mitmekeelne minevik on mõistagi teinud eestlased ettevaatlikuks ning pannud meid kaitseseisundisse. Igas üksikus kõrgharidusasutuses tulenevad keelekasutusotsused aga mitmest tegurist, sh demograafia, majandus, ühiskondlikud hoiakud, globaalsed edetabelid, poliitilised ideoloogiad. Pragmaatilised küsimused seisavad kõrvuti emakeelse kõrghariduse sümboolse väärtusega.

Kõrghariduse keelepoliitika on järgmiste põlvkondade keelehoiakute ja -kasutuse kujundamisel kaugeleulatuva toimega. Kahaneva ja vananeva

elanikkonnaga riigis seisavad ülikoolide juhtkonnad keerukate probleemide ees. Demograafia ja ühiskonna teenimine võivad tunduda vastuolus rahvusvahelise maine ja prestiiži tõstmise eesmärkidega. Väikses riigis on aga äärmiselt oluline arvestada ka ühiskondlikke vajadusi (nt arstid, õpetajad, juristid, ajakirjanikud jt, kes oskavad ja loovad erialast eesti keelt). Kultuuri püsivus on seotud keele prestiižiga ning võimega kõneleda oma keeles erinevatel teemadel – vähemalt sellisel tasemel, et viia olulised uurimistulemused rahvani. Kõrghariduse omandanud noored sisenevad tööturule ning asuvad omakorda ühiskonda kujundama. Enamikus (kui mitte kõigis) valdkondades on professionaalsed oskused ka põimitud erialase keeleoskusega.

Riiklik ja kõrghariduse keelepoliitika terviklahendus peab toetama eestikeelse oskussõnavara arendamist ja kasutamist, tõstma eesti- ja ingliskeelse õppe kvaliteeti ning ühtlasi motivatsiooni õpetada ja õppida eesti keeles. Vastasel juhul võib tekkida spiraalefekt, mille tõttu väheneb eestikeelse õppe toetus nii laste kui ka lapsevanemate seas – kõrghariduse õppekeel mõjutab ka eelnevaid kooliastmeid. Lisaks tuleb elukestva õppe puhul arvestada täiskasvanud õppijatega, kelle keeleoskus erineb noorte omast.

Kindlasti on emakeelne kõrgharidus märkimisväärne saavutus. Samas tuleb mainida, et Eesti oma 1,3 miljoni elanikuga on väikseima kõnelejaskonnaga mandririik, kus emakeelne haridus ulatub alusharidusest kõrghariduseni. Seega on keelepoliitikal suur mõju. Millises seisus on aga eestikeelne kõrgharidus? Milliseid keeli praegu kasutatakse ja mis eesmärkidel? Milline on ideaalne tasakaal eesti ja teiste keelte vahel õppe- ja teadustöös? Kõrghariduse keele küsimus tekitab Eestis tulist debatti (vt lähemalt Soler-Carbonell ja Vihman 2017: 13–16). HTM-i tellimisel hiljuti valminud keeleseisundi uuring annab ülevaate praegusest olukorrast.

Eesti- ja ingliskeelse kõrghariduse kooseksisteerimine

Viimase kahekümne aasta jooksul on kõrghariduses üha olulisemaks muutunud rahvusvahelistumine, mis hõlmab nii nähtavust rahvusvahelisel maastikul kui ka kõrgkooli enda rahvusvahelisemaks muutumist, mida soodustab mobiilsus, koostöö ja (osaline) ingliskeelne õpe. Seetõttu on viimase kümnendi jooksul ka Eestis rakendatud meetmeid, mille abil hoogustada ingliskeelsete õppekavade arendamist ning inimeste mobiilsust. Rahvusvaheline mõõde on oluline nii kvaliteedi kindlustamisel kui

ka lõpetajate edukusel üleilmastunud tööturul, kuid see toob paratamatult kaasa ka inglise keele üha suurema mõju.

Inglise keele roll kõrghariduses ja teaduses on tänapäeval – nii nagu ladina keele roll mitme sajandi eest – möödapääsmatu. Samas on eesti-keelne tasemeõpe kõrghariduses keele säilimiseks ja ühiskonnas laiemalt toimimiseks kriitilise tähtsusega (Lasagabaster 2015). Keeleseisundi uuringu käigus toonitasid mitmed intervjueeritavad, et keelekasutuse kõige hapram valdkond on kõrgharidus, sest see puudutab nii üliõpilaste ehk tulevaste haritlaste väljendusoskust kui ka eesti keele funktsionaalsust.

Eesti keel on kõrghariduses jätkuvalt domineeriv keel, kuid ingliskeelse õppe osakaal on märkimisväärselt suurenenud. Kolme aasta jooksul on inglise keeles õppivate üliõpilaste osakaal tõusnud kümnendikuni üliõpilaskonnast. Kõige järsem on muutus magistriõppes: 2016. aastal õppis ligi viiendik (18%) magistrantidest ingliskeelsetel õppekavadel. Üleüldise üliõpilaste arvu vähenemise kontekstis on eestikeelsetel õppekavadel õppijate osakaal tõusnud 10 aasta jooksul 5% (77%-lt 82%-le 2016/2017. õa). Samal ajal on aga ingliskeelsetel õppekavadel õppijate osakaal tõusnud 1%-lt 10%-le. Magistritasemel on Eestis nüüdseks 65 ingliskeelset õppekava (21%).

Ingliskeelse õppe kasv ja menu haridusturul on omamoodi märkimisväärt saavutus: ka rahvusvahelise kõrghariduse vaatlejad on täheldanud, et Baltimaades kasvas ingliskeelsete õppekavade pakkumine kiiresti, kuigi alustati suhteliselt hiljuti (Wächter ja Maiworm 2014: 16). Samas puuduvad Eestis kokkulepped, mis oleks ingliskeelse õppe optimaalne osakaal Eesti kõrgkoolides pakutavas õppes.

Uuringu maht ei lubanud lähemalt käsitleda seda, milline roll on eri keeltel õppeprotsessis. Näiteks eeldatakse üliõpilastelt mitmekeelseid oskusi, st ingliskeelset kirjandust tuleb lugeda peaaegu kõikidel eestikeelsetel õppekavadel. Ingliskeelsetel õppekavadel on üliõpilaskond tunduvalt mitmekesisem ning – paradoksaalselt, aga paratamatult – on õpetamine vastupidi vähem mitmekeelne, st inglise keel jääb ainsaks vahendajakeeleks. Doktoriõpe on praegu valdavalt eesti- ja ingliskeelne. Keeleseisundi uuringu intervjueeritavad pidasid doktoriõppe mitmekeelsust paratamatuseks, kuid leidsid, et magistritasemel tuleks hoiduda ühegi eriala täielikust ingliskeelestumisest.

Intervjuudes oldi seisukohal, et ülikoole ega teadlasi ei saa ega soovi keegi sundida. See, mis keeles õpetatakse ja kuivõrd võetakse uus

oskussõnavara kasutustele, sõltub iga õppejõu ja teadlase tahtmisest ja oskustest. Riigil on aga võimalus luua ja toetada programme, mis innustavad ja edendavad eesti keeles õpetamist ja uurimist, nt oskussõnavara kultiveerimise ja eestikeelsete kõrgkooliõpikute koostamise kaudu. Programmi toel on näiteks praeguseks ilmunud 55 kõrgkooliõpikut (hariduse rahvusvahelistumise agentuur 2017).

Selliste meetmete vajadust ilmestavad üliõpilaste kogemused. Üks üliõpilasest informant arvas, et tal „on raske seletada mingisuguseid asju, nagu väga, väga uusi teadussaavutusi eesti keeles. Ja nende jaoks ei ole otseselt sõnu,” ning teine väitis, et „välismaalt tudengid [...] on [eestikeelsel] õppekaval saanud nagu inglise keelega hakkama [...] minu meelest võiks ikkagi jääda eesti keelde, sest paljud ju tegelikult valivad, et nad jäävad Eestisse õppima seetõttu, et soovivad eesti keeles õppida”.

Eesti keeles õppimise soov ja vajadus on olemas. Samas kirjutatakse valdav enamik (93%) doktoriväitekirju mitte eesti, vaid peamiselt inglise keeles (Klaas-Lang ja Metslang 2015, Soler-Carbonell 2014). See on osalt tingitud soovist kindlustada töö kvaliteet: ingliskeelsed väitekirjad lubavad laiemalt oponenti valida ja kitsas erialavaldkonnas on see möödapääsmatu. Selle vastukaaluks on kehtestatud kõrgkoolides võõrkeelsete väitekirjade puhul eestikeelse resümee nõue, kuid resümee maht on kokku leppimata ning ülevaade nõude täitmisest puudub.

Eestikeelse kõrghariduse ja teaduse kindlustamise kõrval tuleb seirata ja kriitiliselt hinnata ka ingliskeelse õppe kvaliteeti, sh õppejõudude keeleoskus, õppe sisu ja spetsialiseerumine. Praegu ei ole selge, kui suureks probleemiks on Eestis ingliskeelse õppe kvaliteedi tagamine ega seegi, milline on selle pikemaajaline prognoos. Eestikeelse õppe säilimise seisukohalt oleks määrade kehtestamine lähitulevikus vajalik, kuid olulisemalgi kohal on eesti keelt soovivate hoiakute kujundamine ja isikliku vastutuse tunnetamine.

Kõrghariduse keele teema juurde kuuluvad mõistagi ka eesti keel võõrkeelena ning võõrkeelte õpe kõrgkoolides, lisaks ka üliõpilaste akadeemiline eneseväljendusoskus, mis osutus probleemiks mitte ainult õppejõudude, aga ka üliõpilaste silmis. Siinne ülevaade ei luba keeleõppe teemat pikemalt käsitleda, selleks võib vaadata keeleseisundi uuringu raportit¹.

¹ Raporti leiab aadressilt <http://skytte.ut.ee/sites/default/files/skytte/keeleseisund.pdf>.

Kokkuvõttes on kõrgkoolide rahvusvahelistumise seisukohast ingliskeelse õppe hüppeline kasv positiivne, kuid eesti keele vitaalsuse mõttes tuleb teatava ettevaatlikkusega suhtuda edasisse – et eestikeelne õpe ei kaoks üheltki õppesuunalt, tuleks luua selge tasakaalu kindlustamise mehhanism. Mõne kitsa spetsialiseerumise puhul võib põhjendatult küsida, kas oskuskeelt ja eestikeelset õpet on oluline arendada. Nii keele arengu kui ka hoiakute kujundamise seisukohast on avalik arutelu ja tasakaalukus otsuste tegemisel vajalik.

Viidatud kirjandus

- Hariduse rahvusvahelistumise agentuuri Achimedese koduleht <http://haridus.archimedes.ee/eestikeelsed-korgkooliopikud-2013-2017> (vaadatud 30.03.2017).
- Klaas-Lang, Birute 2017. Eesti keelevaldkonna arendamisest – vaade keelenõukogu seest. – *Oma Keel*, 1, 66–72.
- Klaas-Lang, Birute; Metslang, Helle 2015. Language policy and sustainability of Estonian in higher education. – G. Stickel, C. Robustelli (Eds.), *Language use in university teaching and research*. Frankfurt: Peter Lang, 161–177.
- Lasagabaster, David 2015. Language policy and language choice at European universities: Is there really a „choice“? – *European Journal of Applied Linguistics* 3, 2, 255–276.
- Soler Carbonell, Josep; Vihman, Virve-Anneli 2017. Language ideology and language planning in Estonian higher education: nationalising and globalising discourses at the international university. – *Current Issues in Language Planning* 0 (0), 1–20, First View, 25.01.2017, doi: 10.1080/14664208.2017.1281039.
- Soler-Carbonell, Josep 2014. University language policies and language choice among Ph.D. graduates in Estonia: the (unbalanced) interplay between English and Estonian. – *Multilingua: Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication*, 33, 413–436.
- Wächter, Bernd; Maiworm, Friedhelm 2014. *English-taught Programmes in European Higher Education. The State of Play in 2014*. Bonn: Lemmens.